

Læstadianismens Jerusalem

Om konstruksjoner av hellige steder

AV ROALD E. KRISTIANSEN

Håkan Rydvings interessefelt er vidt i utstrekning og inkluderer også læstadianismen. Sammen med Bengt Jonsell og Inger Nordal utga han boka *Lars Levi Læstadius: botaniker, lingvist, etnograf, teolog* (2000) i forbindelse med 200-årsjubileet for Læstadius' fødsel. Selv bidro Rydving med en artikkel om Læstadius' bruk av lulesamisk språk, samt en læstadiansk bibliografi (Jonsell, Nordahl & Rydving 2000). Hans interesse for det læstadianske henger sammen med hans fokus på endringene i lulesamenes religiøse praksis i eldre tid, endringer som trolig bidro til at det lulesamiske samfunnet på slutten av 1800-tallet i stor grad sluttet opp om den læstadianske vekkelsen som preget den nordvestlige delen av svensk Lappmark.

Religionsendringene på slutten av 1800-tallet var likevel helt annerledes enn de endringer som Rydving selv studerte i forbindelse med sitt doktorgradsarbeid. Kristendommen hadde slått solide røtter i det samiske miljøet og den såkalte «trommetiden» var stort sett over, i hvert fall i det offentlige rom. Den læstadianske vekkelsens utbredelse ga imidlertid mange samer nye muligheter til å prege sin egen samtid: vekkelsens ledere var i stor grad selv samer og i forsamlingene var der ingen hindringer for å kunne bruke samisk språk i vekkelsesarbeidet. Selv om enkelte prester i Nord-Sverige og Finland sluttet opp om vekkelsen, var store deler av det samiske miljøet på både svensk og norsk side innen vekkelsen sterkt kritisk til de sympatiserende prestene og mente at det var lekfolket selv som burde lede an i arbeidet. Dette ga samer muligheten til å prege vekkelsen og dens religiøse identitet. Faktisk fikk begrepet *Lappmarken* en særskilt betydning for fremveksten av vekkelsens lokale identitet, og det er dette begrepets

særegne tolkning i lys av kristen tradisjon, som skal være fokus for denne artikkelen.

I fortalen til en reiseberetning om læstadianerpredikantene Johan P. Støckels og Gunnar Jønssons predikereise i Amerika i 1946, vises det til hvordan

det under den apostoliske tid, var Jerusalem som var den plass, som den levende kristendom først blev født, hvorfra den gjennom en rett bibelsk utsendingsvirksomhet bredte sig ut til andre steder og land, så har under denne besøkelsestid, Sveriges Lappmark vært den plass som kristendommen har blitt født, og derifra har den utbredt sig, gjennom en rett bibelsk utsendingsvirksomhet til øst, vest, sør og nord ja like over Atlanteren til Nord-Amerika fra kyst til kyst. Likesom forsamlingens eldste under apostlernes tid samledes i Jerusalem for å ransake og prøve kristendommens arbeide, og holde omsorg for kristendommen i hele dens vidde, så har under vår tid kristendommens eldste og deres etterkommere i Svenske Lappmarken våket med faderlig omsorg for kristendommen og utsendt sendemenn til alle de steder som har hatt behov for hjelp (Antonsen 1966: 356f).

Avsnittet er fra *Brevboken av 1966* som inneholder brev fra den læstadianske vekkelsens første tid og frem til 1950-årene. Boken er mye lest blant de *Førstefødte*, læstadianismens *vestlige* gren (til forskjell fra den *østlige* gren av vekkelsen, som omfatter Lyngen-læstadianismen sammen med den norske Alta-retningen og de finske forgreningene: Gammellæstadianerne og Nyvakte). De Førstefødte er organisert på et overnasjonalt nivå ved en årlig predikantsamling i Gällivare der man drøfter predikantutsendelser og eventuelt spørsmål knyttet til lære og praksis. I Norge følges disse drøftingene opp med årlige nyttårs-samlinger i Narvik der lokale spørsmål drøftes, blant annet utsendelser av predikanter til de områder i Norge man har fått et særskilt ansvar for. Tilsvarende drøftinger skjer årlig i Lahti i Finland. Den øverste myndighet ligger imidlertid i Gällivare, og ettersom stedet er i svensk *Lappmark*, brukes fortsatt betegnelsen «Lappmarkens forsamling» om

juleforsamlingene der. Betegnelsen er i førstefødtmiljøet av stor betydning, dels som et symbol for vekkelsens arnested og dels som benevnelse for lokaliseringen av dens organisatoriske og autoritative sentrum.

Som vekkelsesbevegelse har læstadianismen en sterkt bibelsentrert kristendomsforståelse. Dens kristendomsoppfatning henter sin inspirasjon fra den bibelske verden. Det er den *læstadianske* kristendommen som anses som den ekte formen for kristendom – andre kirker og organisasjoner mener man har avveket fra den rette lære og praksis som i dag kun finnes bevart i den læstadianske bevegelsens teologi og praksis. Læstadianismen i de Førstefødtes utforming utgjør derfor den eneste *autentiske* videreføring av urkirkens tro og praksis, og utsendelsen av reisepredikanter regnes som videreføringen av apostlenes misjonsvirksomhet. Ordene i reiseberetningen til Støckel og Jønsson er derfor å forstå som ord som skal relatere den nåtidige førstefødtlæstadianske praksis til den nytestamentlige praksis. Den reiseberetningen ordene er en del av, er derfor å forstå som en fortsettelse av den nytestamentlige brevlitteraturen. *Brevbokens* status i førstefødtmiljøet viderefører derfor Bibelens egne ord inn i samtiden og er dermed en viktig kilde for den oppbyggelige lesningen blant dagens førstefødtlæstadianere og boken finnes i de fleste hjem sammen med Bibelen og Læstadius' prekenes.

Betegnelsen «svensk lappmark» er i seg selv ikke et religiøst begrep. Det er snarere en administrativ betegnelse som oppsto i svensk middelalder i forbindelse med den statlige organiseringen av det nordlige Sverige. Området ble delt inn i flere «lappmarker» med en statlig ansatt administrator (landshövding). Et særtrekk ved den læstadianske førstefødtfraksjonen, er imidlertid at betegnelsen «lappmark» i tillegg den sekulære betydningen, også har fått en *religiøs* betydning (se også Kristiansen 2016). Det aktuelle sitatet fra *Brevboken* forteller den læstadianske leser, at en kan forstå *Lappmarken* i lys av bibelens *Jerusalem*: slik kristendommen i Israels hovedstad ble født første pinsedag, så har den opprinnelige kristendom i nåtiden blitt *gjenfødt i svensk lappmark*. Og slik apostlene dro ut fra Jerusalem for å forkynne evangeliet til all verden, så sendes det i vår tid ut predikanter fra

Sveriges Lappmark i alle himmelretninger, endog helt til Amerika. Slik apostlene samlet seg i Jerusalem for å ta stilling til datidens viktigste spørsmål for de troende, så samles de førstefødtes predikanter i *vår tids Jerusalem*, dvs. Gällivare i svensk lappmark, for å avgjøre dagens utfordringer. Der forsamles de åndelige lederne for den læstadianske vekkelseskristendommen for å arbeide med faderlig omsorg for kristendommens fremtid.

I et kapittel til boka *Fortidsforståelser* (Thuen 2001:161-190), har jeg redegjort for læstadiansk tolkning av rom og tid under overskriften «Ved nordenlands nordlige ende». Uttrykket er hentet fra en læstadiansk åndelig sang fra det Lyngen-læstadianske miljøet og reflekterer det faktum at forståelsen av å befinne seg i en geografisk og sosial periferi, er blitt internalisert på en slik måte at det religiøse fellesskapets verdisyn har blitt endret (verdikonvertert). Mens kulturens egne representanter søker mot maktens sentrum, nasjonens hovedstad, der en kan vinne anerkjennelse og status, har Gud valgt å gjøre evangeliet kjent i landets mest perifere strøk, ved «nordenlands nordlige ende» som det ble kalt i en av forsamlingenes åndelige sanger skrevet av Arne Hansen i Honningsvåg (jfr. *Det Gamle Vekter-rop* 1993, nr.143, v.10).

Dette er i seg selv ikke noe nytt fordi det etter læstadiansk historiesyn, henger sammen med vekkelseshistoriens bevegelse mot nord. Evangeliene forteller om hvordan døperen Johannes sto fram i ødemarken for å forkynne Messias' komme og at menneskene derfor må vende om. Senere sto det frem andre vekkelsesforkynnere ved waldenserne i Nord-Italia og Sør-Frankrike, husittene i Böhmen og pietistene i Nord-Tyskland. Denne bevegelse som tok vekkelsesforkynnelsen har i vår tid nådd sin fullendelse ved at prosten Læstadius sto fram i Lapplands ødemark der han forkynte med budskapet om at tiden er inne for på ny å ransake hjertene, vende om og gjøre bedring, et budskap som ifølge læstadiansk trosforståelse er felles for alle autentiske kristne vekkelse. De som ikke bryr seg om dette budskapet (de «sorgløse» i læstadiansk terminologi) mener at de virkelige verdier er å finne på maktens tinder i den nasjonale konteksten. De læstadianske troende vet derimot at maktens tinder egentlig er evighetens avgrunn,

og den virkelige makt ligger hos Gud. Skal man vinne lykken, må man derfor søke mot maktens periferi. Det som er stort i verdens øyne, er lite for Gud, mens det som er lite i verdens øyne, er stort for Gud. Dette syn har blitt kalt vekkelsens *verdikonvertering*.

I min artikkel fra 2001 brukte jeg læstadiansk sangtradisjon fra Nord-Troms og Finnmark for å illustrere en læstadiansk *romforståelse* der den geografiske og sosiale periferi konverteres til åndelig sentrum. Sangene hører hjemme i den Lyngen-læstadianske tradisjonen som ikke deler de Førstefødtes vektlegging av Lappmarken som åndelig kraftsentrum. Det henger sammen med at Lyngen-retningen har en annen og mer løsere kongregasjonalistisk forsamlingsstruktur. Like fullt har også Lyngen-retningen sitt «Jerusalem». Jeg ble gjort oppmerksom på hvordan dette hang sammen da jeg en gang ble tatt med av en av retningens ledende predikanter til et sted like sør for Lyngseidet. Han ville vise meg et sted som het *Pollen*. Årsaken til at predikanten ville vise meg dette stedet, var at det var her den læstadianske Lyngen-retningens grunnlegger, reingjeteren Antin-Pieti (Per Anders Nutti, 1825–1898), kom da han av Læstadius ble sendt som utsending til markedet i Skibotn i 1848. Der var han og reisekameraten først blitt bryskt avvist. De hadde da lagt veien lenger inn i fjorden der én familie kom til tro. Med denne gården som brohode for videre virksomhet, besluttet de seg til å forsøke en gang til i Skibotn, men en storm overrasket dem på fjorden og de berget seg med nød og neppe i land i Pollen og fikk husly. Husfolket og deres naboer på stedet var alle sjøsamer. Disse tok imot Antin-Pietis forkynnelse og kom til tro. Dermed brøt vekkelsen løs i Lyngen og etter det falt motstanden i Skibotn. Avisen *Tromsø Tidende* (1850) trykket en artikkel om hvordan en svensk same hadde «tændt lyset» for folket og ledet an i en stor religiøs vekkelse.

Predikanten som tok meg med til Pollen gjenga denne fortellingen og la til at det var her vekkelsen ble «født» i Lyngen. Jeg spurte litt i spøk om jeg kunne anse stedet som Lyngens «Betlehem», noe han umiddelbart ga sin tilslutning til. Senere reflekterte jeg videre om saken og kom til at dersom Pollen var Lyngens Betlehem, så måtte vel Skibotn være å anse som Lyngens «Jerusalem» ettersom her skjer nemlig det

tilsvarende som blant de Førstefødte i Gällivare. Hvert år i november er der i Skibotn et stort læstadiansk stevne som fortsatt samler store skarer. Alle predikanter kommer hit, for ved slutten av stevnet leses reiseruten for utsendingspredikantene kommende år og man samtaler om viktige spørsmål som angår liv og lære i vekkelsen og som har betydning for forsamlingenes arbeid.

I tidligere tider var Skibotn et viktig handelssentrum, men er i dag en utkant, en *periferi*, i hvert fall i forhold til Tromsø som er regionens «hovedstad». Som periferi har imidlertid læstadianerne gjort Skibotn til et *religiøst sentrum*: her er Lyngen-læstadianismens «Jerusalem» der vår tids læstadianske apostler (predikantene) samles for å fortsette sin misjon og utsendingsvirksomhet. For den tredje læstadianske retningen i Norge, de *Småførstefødte*, kan *Alta* sies å ha en lignende funksjon.

Der er altså hele *tre* «Jerusalem» i læstadianismen – avhengig av hvilken læstadiansk tradisjon det refereres til. Deres status i de enkelte tradisjoner er uomtvistelige fordi det er her predikantene samles og drøfter virksomheten og avgjør hvem som skal sendes ut og hvor de skal reise. De utgjør *hellige rom* som symboliserer

- den enkelte vekkelsestradisjons interne enighet (møtested for alle predikanter),
- virksomhetens forankringspunkt (vedlikehold av historisk tradisjon og egenart), og
- misjonsarbeidets tyngdepunkt (utsendingsarbeidet).

Uttrykket «i fattig Lappmarks øde land» møter man flere ganger i læstadiansk sangtradisjon. Også hos Læstadius finner vi en vektlegging av «ødemarken» som bilde på den kontekst hans tilhørere kjente seg igjen i. I en pretekst over 5. Mos. 32:10-12, minner Læstadius sin menighet om hvordan Gud fant Moses «i villmarken, blandt ørkenens hyl,» og ikke i «det velsignede land på andre siden av Jordan som flyter med melk og honning» (Rustholkarhu-Sund 1984:44). Bibelens ødemark blir et bilde på den verden der de troende lever, mens landet

som flyter av melk og honning blir et bilde på de troendes mål, himmelen.

Den kristne skal dermed ikke ta anstøt av å bo i et fattig «ødeland» som om det var en straff fra Gud, men heller som et *løfte* som åpner øynene for et høyere mål. Bibelen selv viser at «ekte kristendom» i vår tid (det vil si læstadianismen) har sin forankring i storsamfunnets utkant der vekkelsen vokser frem blant nedvurderte grupper som samer, kvener og den norske allmuen. Evangeliets autentisitet har dermed sammenheng med tilblivelsen i en nordlig periferi og de troendes lave sosiale status.

De bibelske hendelser knyttet til Jesu fødsel og menighetens etablering knyttes dermed i den læstadianske tradisjon til egen samfunnsmessig kontekst. Det bibelske Betlehem er det sted der vekkelsen bryter frem slik Guds Sønn «bryter frem» i verden der han blir født, og det bibelske Jerusalem er det sted der menigheten organiseres slik den læstadianske vekkelsen organiseres og leder arbeidet i vår samtid. Bibelske fortellinger fungerer dermed som hermeneutiske nøkler for å tolke og forstå egen samtid og de begivenheter som der finner sted. Der er ingen brudd i historien selv om den er full av vantro og vanskelige tider. Den læstadianske vekkelsen *er* for læstadianerne å forstå som en reorganisert kirke og dens utsendingspredikanter *er* å forstå som nålevende apostler som driver arbeidet videre inntil man når det lovede landet.

Læstadius kaller i en preken de troende for «Jerusalems barn» som Gud vil samle under sine vinger slik en høne samler sine kyllinger (Rustholkarhu-Sund 1984:47). Han gjør et poeng av at Gud ligner sin virksomhet med en hønemor og konkluderer med at selv «uforstandige dyr har et bedre og renere foreldrehjerte enn dere har.» I denne sammenheng bruker han også uttrykket «du arme Jerusalem» som bilde på de troendes forsamling som samler de kristne for å beskytte dem mot verdens farer. Jerusalem kan altså anvendes om *enhver* forsamling, så vel som steder som forbindes med verdslig ære, egen bedring og død tro. Navn som Jerusalem og Betlehem er dermed fleksible symboler, og det er konteksten som avgjør hvordan de brukes, samt de assosiasjoner som knyttes til bibelske hendelser.

Jerusalem som et tvetydig symbol kan dermed også brukes om steder der samfunnets mektige bor, de som ikke bryr seg om evangeliets budskap. Dette er bakgrunnen for en kjent passasje der Læstadius kommer med en oppfordring til alle de som i vår tid bor i «Nordens land»:

Men i disse tider har Hans stjerne begynt å lyse i Nordens land, slik den en gang lyste i Østerland. Denne stjernen viste vei for dem som den gang vandret i mørket. Den samme stjernen burde ennå i dag være veiviser for alle som med hjertets andektighet leter etter Frelseren. Ta vare på himmelens stjerner, dere fattige vandringsmenn som gjør mange farefulle reiser i tåke og uvær! Ta vare på himmelens stjerne når mørketiden kommer, og når verdens vind legger så mye sne på veien at dere ikke ser den! Ta vare på himmelens stjerne når himmelen blir mørk og solen forsvinner bak sorte skyer! Ta vare på himmelens stjerne når veien tar slutt og dere må overnatte i skogen blandt ulver og løver! Ta vare på himmelens stjerne og be at Gud snart måtte la sin nådige sol lyse over dem som sitter i mørkets dal! (Rustholkarhu-Sund 1984:56)

Det er denne fleksible bruk av bibelske betegnelser som gjør at Jerusalem blir et symbol som kan brukes for å uttrykke det særskilt meningsfylte ved et sted i læstadiansk kontekst. Enten det henviser til Gällivare, Skibotn eller Alta, fungerer Jerusalemsbetegnelsen som et redskap for å si noe om stedets betydning for de troende *i dag*. Det viser til at slike steder er *sentrum* for den religiøse virksomheten som *nå* pågår og at denne virksomheten er en *fortsettelse* av det som begynte da kristendommen første gang ble organisert og misjonsvirksomheten tok til. I motsetning til nasjonens viktige steder, er alle disse stedene viktige for det *samiske* samfunnet. Symbolene blir derved bærere av *håp*, ikke minst for minoritetsbefolkningen som befinner seg langt fra de nasjonale maktsentra. Selv om Nordens land er kjenetegnet av mørketid og kulde, er steder som Gällivare, Skibotn og Alta som «lysende stjerner» for minoritetsgrupper og for den norske allmuen som forteller noe viktig om hvor de fattige vandringsmenn kan stake ut kursen på sin egen livsvei. Gjennom råd og formaninger fra utsendings-

predikantene, fornyes de troendes mot og håp slik at de vet hvor veien går mot *det nye Jerusalem* der den evige hvile er å finne.

LITTERATURLISTE

- Antonsen, Bertheus (utgiver). 1966. *Brevboken av 1966: skrifter og brever fra kristendommens eldste og predikanter m.fl. i vårt tidsrum*. Beisfjord i Ofoten.
- Det Gamle Vekter-rop*. 1993. Oteren: Troms-Trykk.
- Jonsell, Bengt, Inger Nordal & Håkan Rydving. 2000. *Lars Levi Læstadius: botaniker, lingvist, etnograf, teolog*. Oslo: Novus.
- Kristiansen, Roald E. 2016. Lappmarkens kristendom og de førstefødtes menighet. *Tidsskrift for misjonsvitenskap*, nr. 2-3: 37-47.
- Rustholkarhu-Sund, Raija (overs.). 1984. *Prekener*, bind I. Narvik: Læstadiusforlaget. [Bind II: 1988 og bind III: 1993]
- Thuen, Trond (red.). 2001. *Fortidsforståelser*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Tromsø Tidende* 1848, nr. 80. [Etter 1858 kalt *Tromsø Stiftstidende*]

ABSTRACT

The article examines the early ecclesiology of the Firstborn Laestadians in Northern Sweden and Norway where the geographical concept of “Lappland” (*lappmark*) became a significant term for the Laestadian congregations. The meaning of this term is interpreted in light of the Laestadians’ reading of the Bible in which the image of the biblical Jerusalem as the center for early Christianity is related to the Firstborn’s administrative center for their revival movement, Gällivare in the Western part of Swedish Lappland. Other Laestadians did not agree with this interpretation and developed analogous ideas of their own administrative centers.

KEYWORDS: Laestadianism; Firstborn; Lappland; Jerusalem; holy places; ecclesiology